

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

DOI: 10.33608/0236-1477.2021.03.22-36
УДК 821.353.1.091: 821.161.2]’06

Людмила ГРИЦИК, доктор філологічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033
e-mail: grytskyk@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4802-7937>

Іване МЧЕДЕЛАДЗЕ, доктор філології
Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі
1 Chavchavadze ave., Tbilisi 0179, Georgia
e-mail: ivane.mchedeladze@tsu.ge
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5001-2216>

СУЧАСНА ГРУЗИНСЬКА КОМПАРАТИВІСТИКА: НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ, ПРОБЛЕМИ

У статті простежено розвиток грузинської компаративістики другої половини ХХ — початку ХХІ ст., її матеріал, головні напрямки досліджень та основні проблеми. Показано, як зміщуються акценти із традиційного вивчення грузинсько-російських взаємин у радянський період до грузинсько-європейсько-східних у постколоніальну епоху; як відбувається оновлення методологічних підходів і зміна просторового поля компаративних студій. Осмислено місце грузинсько-українських порівняльних досліджень у контексті розвитку сучасної грузинської науки. Розглянуто праці представників новітнього грузинського порівняльного літературознавства, діяльність Асоціації компаративістів Грузії та Інституту порівняльного літературознавства Тбіліського університету.

Ключові слова: грузинське порівняльне літературознавство, контактологія, типологія, форми рецепції, україністика.

Спостерігаючи за розвитком грузинського порівняльного літературознавства впродовж тривалого періоду, звертає-

Ц и т у в а н н я: Грицик Л., Мchedeladze І. Сучасна грузинська компаративістика: напрямки досліджень, проблеми // Слово і Час. 2021. № 3 (717). С. 22—36. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2021.03.22-36>

мо увагу на його найактивніший період — другу половину ХХ — початок ХХІ ст., оскільки він дає змогу поміркувати не лише над схожими процесами в українській компаративістиці, зокрема в її позитивістській фазі, а й над відмінними, зумовленими особливостями об'єкта наукового розгляду, методами дослідження, а головне — завданнями.

У наукових працях позитивістської фази визначаємо такі основні напрями: грузинсько-грецько-візантійські та грузинсько-російсько-європейські, зокрема й слов'янські. І якщо грузинсько-російський вектор був зорієнтований загалом у площину зіставлення ідей, тем, образів, впливів, перекладів, то інші — на вивчення своєї літератури. Автор багатьох порівняльних досліджень Е. Хінтібідзе, указуючи на двосторонній характер вивчення контактів Грузії та Візантії, зазначає, що так «висловлювалася низка гіпотез, розроблялося чимало теорій» [32, 2]. Це стосувалося типологічно схожих моментів у міфології (як-от: міфу про аргонавтів чи про Прометея та Амірана, грецькомовної творчості), грузинських авторів (наприклад, Іоана Мосха, автора новел зі збірника «Лимонарій»).

Незважаючи на те що більшість дослідників були істориками літератури, компаративні методи наявні чи не в кожній студії К. Кекелідзе (праці 1930-х років, «Історія давньогрузинської літератури» у 2 томах, дослідження 1950—1960-х років), Ш. Нуцубідзе (розвідки 1940—1960-х років, наприклад «Східний Ренесанс і критика європоцентризму», «Руставелі і Східний Ренесанс» та ін.), С. Каучхішвілі (знаменита серія «Георгіка» у 8 томах), А. Шанідзе (праці 1950—1960-х років).

Значення наукової творчості К. Кекелідзе, — який, до речі, свого часу навчався в Київській духовній академії, — виходить за межі грузинознавства... Цілковитим справедливо він пов'язував літературну думку грузинського народу зі світовими середньовічними літературними процесами, досліджував її у зв'язку з іншими літературами того періоду... К. Кекелідзе вважає грузинську духовну літературу однією із найважливіших та найоригінальніших гілок візантійської літератури [32, 37].

Е. Хінтібідзе наголошує на особливій ролі К. Кекелідзе у виданні та описі текстів, установленні імен не лише візантійських авторів у грузинському письменстві, їх присутності в літературному процесі, а й грузинських у візантійському [32, 38]. Численні факти були функціональні і в дослідженнях, що виходили за межі самої грузинської літератури. Контекст, у якому прочитувалися пам'ятки, як-от у Ш. Нуцубідзе [23], вражає широтою осмислення і включення в поле спостережень філософії, культурології, релігійних чинників. Аналізуючи, наприклад, епоху Ренесансу і зосереджуючи увагу на проблемах Східного Ренесансу (у центрі якого — Ш. Руставелі і його «Витязь у тигровій шкурі»), автор трактує поему як явище, що постало на помежів'ї Сходу і Заходу [24] і потребувало роботи з різними — як із грузинською, так і перською та іншими

східними і європейськими — літературами. Такого висновку доходить і Н. Конрад [16].

Позитивістська фаза компаративістики репрезентована в Грузії і контактено-генетичними зв'язками, і пов'язаністю з історією літератури. Як засвідчують праці названих вище авторів, вони послуговувались і тими підходами, що тільки згодом утвердились у порівняльно-типологічних студіях. В українській та грузинській компаративістиці ці підходи ще не мали певної системи, як, наприклад, у відомому декалозі С. Т. Зептнека [12] чи в «Писаннях» М. Драгоманова, насамперед у його «Слов'янських переробках Едіпової історії» [10], де констатовано різновиди компаративної типології, але вони ще не стали методологічним складником порівняльних студій. Із-поміж першорядних завдань були намагання простежити особливості національного в різні періоди розвитку літератури, акцентувати чинники, що сприяли їх утвердженню. Це позначилося на прочитанні перекладів (переробок, адаптацій, переспівів) у давній літературі. Той період дуже нагадує аналогічний у давній українській літературі, де, як наголошує П. Білоус, спираючись на дані «Археографічного щорічника» за 1966 р. про рукописи XI—XIV ст., понад 90 % творів були перекладними:

Переважання перекладної літератури за часів Київської Русі свідчить про те, що в найдавнішому українському письменстві значну роль відігравали чужоземні джерела візантійського, болгарського, моравського, чеського походження. Крім того, скандинавські, індоевропейські, азійські, західноєвропейські здебільшого були основою оригінальної літератури, відображенням яких стали інтертекстуальні елементи [4, 46].

Перекладні твори розширювали жанрове поле літератури, збагачували її новими / іншими ідеями та образами. Зокрема, К. Кекелідзе й Е. Хінтібідзе звертають увагу на принципи відбору пам'яток для перекладів, адаптацій, указують на відсутність перекладів історіографічних творів і особливий інтерес, зокрема у XII—XIII ст., до творів героїко-міфологічних, свідченням чого є рецепція перської поеми «Шах-наме» Фірдоусі, а також зацікавлення візантійською літературою (Я. Цуртавели) чи послання, згадки (наприклад, у збірнику літописів «Картліс цховреба»). Уже у VIII—XIII ст. у Грузії сформувалася перекладацька школа, серед представників якої були Єфимій Афонський, Є. Мтацмінделі, А. Ікалтоелі та ін. Переклад у процесі розвитку змінював свій характер, принципи відтворення прототексту, врешті, свою місію — від складника й рушійної сили в літературі-реципієнті до «мостової», ознайомчої.

Аналіз компаративних праць засвідчує, що в 1950—1960-х роках помітно змінюється характер порівняльного літературознавства в Грузії. З одного боку, пріоритетними стають студії, породжені ідеологією єдиної багатонаціональної радянської літератури, завданням якої було уніфіку-

вати, знесобити історико-літературний процес; акцентувати типологічно спільне / однакове, проявлене в літературі соцреалізму (у тематиці, образній системі, поетиці), вплив російської літератури на розвиток інших національних письменств колишнього Союзу, що торкнулося й порівняльного прочитання класичних творів літератур імперії. З другого боку, у компаративістиці напрацьовувалися нові методологічні підходи, які утвердились у літературознавстві завдяки працям, присвяченим психології творчості, герменевтиці, антропології, етнології тощо. Доступнішими стали дослідження зарубіжних фахівців, здебільшого американських та європейських; відбувалося поступове входження в науковий і літературний процес напрацювань діаспорних грузинських учених. Аналогічний процес в українському літературознавстві, що розвивалося не без впливу європейської наукової думки, виводив матерікову компаративістику на новий рівень. Варто згадати праці Д. Чижевського, Л. Білецького, Ю. Бойка-Блохина, С. Гординського та ін.

Це був час, коли порівняльне літературознавство ще не стало «третьою з основних літературознавчих дисциплін, поряд з історією літератури й теорією» [21, 6], але помітно «інтегрувалося типологією» (Д. Наливайко). Літературно-культурна ситуація, породжена потужним рухом шістдесятників, також потребувала нових сил у прочитанні Свого і Чужого, типологічно схожого і глибоко своєрідного / національного. Ці запити могло вдовольнити поєднання контактології і типології. Риси таких досліджень очевидні на російсько-грузинському і грузинсько-європейському матеріалі. Н. Орловська в одній зі своїх праць, у якій досліджено зв'язки грузинської літератури з європейськими (англійською, німецькою, французькою), зізнавалася: «У 1965 році, коли видавалася моя перша монографія [«Грузія в літературах Західної Європи XVII—XVIII віків» (Тбілісі, 1965). — *Л. Г.*], я мала можливість покликатися лише на кілька публікацій на цю тему. Тепер ситуація докорінно змінилась» [25, 7].

Суголосну думку висловила й Е. Чхаїдзе, хоча й про інший об'єкт дослідницької уваги: «Історія вивчення російсько-грузинських літературних взаємин у Грузії пережила яскравий розквіт у середині ХХ ст. і повну незатребуваність на початку ХХІ ст.» [34, 21]. Прикметно, що авторка підтверджує свої спостереження, аналізуючи праці провідної в тогочасній Грузії кафедри історії російської літератури Тбіліського університету, пов'язавши вивчення компаративних (грузинсько-російських) студій із політичними подіями і запропонувавши відповідну періодизацію: дорадянський, доімперський, імперський, пострадянський етапи і початок ХХІ ст.

Спираючись на студії В. Шадурі, І. Богомолова, Л. Хіхадзе, Е. Чхаїдзе визначає магістральні напрямки досліджень грузинської компарати-

вістики: російська тема в грузинській літературі та образ Росії в різних жанрах; кавказька тема в російській літературі. Вона акцентує основні форми літературних контактів, простежує тісний зв'язок літературознавства з політикою русифікації (услід за Х. Бхабгою вважаючи деяких дослідників «гібридами») тощо. «Учені-маргінали», зазначає Е. Чхаїдзе, поступово напрацьовували свою лінію досліджень і залучали не лише традиційно грузинський і російський матеріал, а й польський, чеський та український. У нове річище входили й висліди відомих русистів згаданої вище кафедри: В. Шадури, І. Богомолова, Л. Хіхадзе, О. Баканідзе — знакових постатей грузинської компаративістики. «Іншого вченого, який так масштабно презентував би матеріал різносторонніх взаємин грузинської літератури з літературами народів СРСР, — підсумовує Е. Чхаїдзе, маючи на увазі І. Богомолова, — важко назвати» [34, 106]. Це сповна стосується й О. Баканідзе.

Грузинська літературознавча компаративістика 1960 — початку 1970-х років сформувала певний тип порівняльних досліджень, у яких на передньому плані була контактологія, поєднана з елементами порівняльно-типологічних студій. Інколи аж так, що праці, наприклад, Л. Хіхадзе набули саме такого порівняльно-типологічного характеру і стали моделлю певного періоду розвитку порівняльного літературознавства (як, скажімо, доробок Ф. Бальдансперже — для європейського). Промовиста й назва монографії Л. Хіхадзе «З історії сприйняття російської літератури в Грузії», у якій авторка найважливіше своє завдання вбачає в розкритті «багатогранності іонаціонального буття» художнього твору, процесів адаптації в новому / іншому середовищі. Уже тут гостро постало питання художнього перекладу як проблеми літератури-реципієнта, актуалізоване згодом у компаративістиці, наприклад у С. Баснет [2], проблема вибору твору для перекладу (перекладний твір як чинник, функціональний у літературі-реципієнті: «Я намагалася прочитати російську літературу на матеріалі її грузинської рецепції як сторінку грузинського літературно-суспільного процесу» [33, 14]). Це були перші спроби простежити крізь призму типологічних сходжень епохи романтизму, зокрема, рух у грузинській літературі до нових поетичних форм та до реалізму, наприклад «ефект руху» в різномірних процесах сприйняття Чужого й Іншого своєю літературою. Чи не вперше в цій праці акцентовано вагу контексту, зокрема й контексту епохи, у якій побутує твір як явище культури, розкриття сенсу «інтерпретаційних зрушень». Не можна сказати, що контактологія опинилася на задньому плані, радше Л. Хіхадзе повністю відійшла від нагромадження фактів. Цей «чорновий двір» дослідження вона підпорядкувала аналізу різних форм контактено-генетичних взаємин, осмислюючи сприйняття Іншого як активний творчий процес: «Спостереження над процесом сприйняття допомагає з'ясувати само-

бутню значущість власних... цінностей і їх національної своєрідності» [33, 28]. Проблеми, які порушує Л. Хіхадзе на матеріалі російської та грузинської літератур, актуальні і для сучасних порівняльних студій: рецепція російської літератури як єдиний комплекс; функції перекладу в грузинській літературі; «ефект руху» в процесі інонаціонального сприйняття літературних явищ тощо.

У 1980-ті роки в грузинській компаративістиці, головно університетській, виокремились нові напрямки досліджень — польсько-українсько-білорусько-латвійсько-литовсько-грузинські. Прикметно, що тут на передній план виступили проблеми порівняльної типології. Навіть у працях, де «зв'язковий матеріал» передбачений (назвою, об'єктом і предметом розгляду), він залишається «підготовчим», хоча все ж функціональним у контекстуальному аналізі художнього явища. Уважати позитивістську методологію цього періоду такою, що «вступає у глибоку кризу й тісниться порівняльною типологією» [20, 408], навряд чи й можливо, адже в багатьох випадках це залежало від індивідуальності дослідника, обізнаності не тільки з матеріалом (зазвичай у поле зору потрапляє кілька літератур), а й із відповідними компаративними методиками, «кожною на своєму місці», без будь-яких перебільшень. Освоєння типологічних підходів у вивченні літературно-художніх явищ, як свідчать оприлюднені в 1980-х роках праці, змінювало поле порівняльних досліджень. «До якоїсь міри, — міркував Д. Наливайко, — вона [компаративістика. — Л. Г.] набуває значення й сенсу інтегрувального складника загального літературознавства» [20, 8—9]. На цьому наголошують і західноєвропейські вчені. З одного боку, літературні взаємини, «обопільне поле літературного спілкування», впливи — від поштовху, копіювання, наслідування імпульсу; з другого, — помітне «певне тяжіння до теорії, літературної критики» і, навпаки, «теорії літератури до компаративізму», — такі думки висноує І. Пупурс, простежуючи цей період у розвитку британського порівняльного літературознавства [26, 179].

Поглянувши на карту грузинської компаративістики 1980-х років, помічаємо, що більшість авторів — або теоретики, або історики літератури й теоретики. Це, безперечно, позначилося на характері студій, наприклад, Н. Гапріндашвілі: «Нариси із проблем теорії та історії літературних взаємин» (1987), «Особливості рецепції інонаціональної літератури й середовища (спроба історико-порівняльного дослідження)» (1992), а пізніше — «Теоретичні основи порівняльного літературознавства» (2010). Білоруський матеріал, яким вільно володіє дослідниця, органічно вплетений у тканину її компаративних і теоретичних розвідок [10]. Те ж стосується й фундаментальної монографії «Історія вивчення грузинсько-зарубіжних літературних взаємин» (2001), праць А. Гацерелія, З. Кікнадзе, М. Квеселави, М. Бакрадзе, А. Гвахарія.

«Західні критичні теорії та концепції, — зауважує одна із провідних компаративісток сучасної Грузії І. Ратіані, — входять у простір критики» [37, 227].

Змінюється й модель українсько-грузинської компаративістики, яка впродовж майже столітнього періоду розвивалася у сфері контактології (І. Франко, М. Кінцурашвілі, М. Сумцов, Г. Наморадзе). Саме такі дослідження репрезентують праці А. Хатіашвілі, С. Хундадзе, І. Богомоллова, Н. Поракішвілі, О. Баканідзе, переконуючи в тому, що компаративні студії — синхронні й діахронні — народжені потребами самих літератур, прагненням усебічного вивчення кожної, і насамперед із погляду своєрідності [36]. Хоч як сьогодні сприймають позитивістську фазу компаративістики в її українсько-грузинському варіанті, варто визнати: використаний і кваліфіковано осмислений «зв'язковий» матеріал дав багато фактів для прочитання й перепрочитання невідомих сторінок історії української літератури. Мова передовсім про монографію О. Баканідзе «Грузинсько-українські літературно-мистецькі взаємини» [1]. Перекладена в Україні, вона одразу стала раритетним виданням. Це стосується й досліджень В. Імедадзе та О. Мушкудіані.

Україністика в Грузії — складник тамтешньої компаративістики. Її історія відображає етапи, які пройшло грузинське літературознавство у своєму розвитку. Модель грузинської україністики почала змінюватися в 1970-ті роки. Найпомітнішими ці зміни були в оцінках художнього перекладу, адже на передній план вийшли проблеми літератури-реципієнта, її потреб і функцій перекладу, які не обмежувалися суто ознайомчою, збагачувальною роллю (приміром, переклади М. Бажана). У 1980-ті роки грузинсько-українські порівняльні студії максимально наблизилися до теорії літератури, методологія якої позитивно вплинула на оновлення досліджень.

В аспекті теоретичних концепцій модернізму прочитується праця Р. Хведелідзе «Модерністська новела в грузинській і українській літературах» [31], основним об'єктом якої стали новели В. Стефаніка, Ш. Арагвіспірелі та Н. Лордкіпанідзе. Це одне з небагатьох тогочасних досліджень в історії українсько-грузинських взаємин, де показано типологічно схоже в характері модернізму, жанровій системі, «пануванні універсального», новизні ідей, технік, стилів тощо.

Поряд із традиційними в компаративному дискурсі працями (дослідження Г. Квантаіані [13] та Н. Наскідашвілі [22]) на новому етапі розвитку порівняльного літературознавства в Грузії з'являються студії, де простежено те чи те художнє явище в літературі як типове для певної епохи, як історико-літературний тип, і то з розглядом на різних рівнях (тематика, образна система, жанрова форма, нарація тощо), незважаючи на наявність чи відсутність контактів; тобто запропоновано модель

«певного етапу літературного розвитку чи парадигм окремих його складових» [5, 118]. У такому ракурсі написано дисертацію С. Чхатарашвілі [35], предмет якої — порівняльно-типологічне вивчення української та грузинської модерної літератури, а саме доробку шістдесятників, одного з найцікавіших, за словами Р. Корогодського, явищ культурно-духовного життя другої половини ХХ ст. [17], із властивими йому процесами «внутрішніх перетворень» і збагачення в обох літературах (новим мисленням, рухом ідей та форм, жанрово-стильовими особливостями).

І українська, і грузинська філологія повертали до життя «закриті зони», розкриваючи в усій повноті таланти, зокрема й заборонені, відомі у світі і майже незнані на батьківщині. Такі студії сформували нову модель порівняльного вивчення літератур, збагачену як сучасними західними методологіями, так і спектром підходів, наявних у грузинському літературознавстві та суміжних галузях гуманітаристики.

Концептуально новою є праця І. Мchedладзе [18], у якій український і грузинський літературні дискурси простежуються в контексті постколоніалізму. Застосовуючи найновіші методології, зокрема теорію деконструкції, автор увиразнює особливості пострадянської доби в проєкції на українсько-грузинські літературні взаємини, еволюцію їх видів і форм. Осмислюючи типологію антиколоніальних наративів, І. Мchedладзе визначає маркери пострадянської епохи в обох літературах, звертаючи при цьому особливу увагу на проблему національної ідентичності, не оминаючи можливості торкнутися й проблеми гетерогенної культурної ідентичності у прочитанні доробку Р. Чілачави. Бо хоч би скільки, скажімо, говорили про «грузинськість» поета, його українські твори щоразу провокують нові питання: що це — механічне поєднання рис грузинської і української культур? у чому суть бікультурного феномену творчості Р. Чілачави? Очевидно (а є непоодинокі приклади, варто згадати хоча б Г. Наморадзе), що етноіміджеві методології не дадуть відповідей на них.

Постмодерністські моделі ідентичності зумовляють напрацювання інших підходів до розгляду подібних художньо-естетичних феноменів. «Семантика художніх смислів, — підказують дослідники, — ...потребує складної філологічної роботи з текстами...» [19, 7]. Міркуючи над національними інваріантами постмодерної епохи, автор звертає увагу на імена, твори, гурти, репрезентовані представниками нового покоління в українській та грузинській культурах (альтернативна група, «Реактивний клуб», «Бу-Ба-Бу», андеграунд, кітч). Переконливими видаються стимули розвитку українсько-грузинського літературного дискурсу постмодерної епохи, які визначив І. Мchedладзе; серед них — і екстралітературні (чинники міжлітературної соціалізації, переклад і перекладач як культуртрегер, особисті контакти, фестивалі,

квести), і все, що сприяє формуванню образу постколоніальної культури та розширює контекстуальні межі у вивченні міжлітературних процесів, зокрема і прикладної ролі компаративістики.

Вони, — пише О. Гнатюк стосовно таких студій, — мали... мету роз'яснити культурний код... полегшити трансляцію творів однієї культури в систему іншої... Це особливо помітно в тих перекладах, де нерозпізнаними залишаються очевидні для учасників українського культурного процесу алюзії, цитати, зрештою, гаузливі жести. Текст виявляється позбавленим контексту, чисто з вини перекладача, який, гадаючи, що опинився на острові, не розпізнає культурного тла [9, 129].

У магістральному напрямку грузинської компаративістики (виявлення спільних тенденцій і типологічних відповідників, на чому не раз наголошував Д. Наливайко) особливий інтерес викликає грузинсько-європейський, який динамічно розвивається, утверджуючи нові дослідницькі стратегії і тактики. Із цього погляду привертають увагу «Нариси з питань літературних зв'язків» Н. Орловської [25]. Порівнюючи цю книжку з виданою два десятиліття тому, помічаємо за традиційною назвою цілковито нові тенденції в компаративній праці авторки, які стосуються розмислів про освоєння грузинської теми в європейських літературах, проблеми синтезу мистецтв у літературі, рецепції (В. Шекспіра, П. Джакомотті в Грузії), традиційних сюжетів та образів тощо. Помітний особливий інтерес до подорожніх жанрів у європейських і грузинській літературах зі спробами акцентування проблем імагологічного характеру. Це та проблема, яка і в українській, і в грузинській компаративістиці існує давно (А. Хаханашвіді, С. Цейшвілі, І. Агладзе). Наголошуючи на особливому інтересі І. Чавчавадзе до праці «Головні течії літератури ХІХ ст.» Г. Брандеса, авторка зауважила, що класик грузинської літератури мав у власній бібліотеці один із томів з особистими позначками й нотатками на полях: «У кожній нації ми знаходимо цілу групу ідеалів, обов'язків і добродійностей, які сприймаються як цілком позитивні»; і далі, по вертикалі сторінки, — про особливості поглядів і звичок європейських народів і про Брандесове сприйняття світової літератури: «Для нього всесвітня поезія, — нотує І. Чавчавадзе, — була великою арфою, на якій для кожного народу є своя особлива струна» [25, 368—369].

Потужна сила в розвитку грузинської компаративістики — еміграційне її крило, позбавлене ідеологічного тиску. Останнім часом особливий інтерес викликають студії Е. Чхаїдзе [34]. Побудовані на багатому фактичному матеріалі, вони вирізняються спробою простежити рецепцію Іншого, зокрема й Свого, грузинського, в сучасній літературі, визначити ті чинники, що формують його образ. Е. Чхаїдзе вбачає в імагології систему дисциплін, які допомагають осмислити образ Іншого в літерату-

рі. Прикметно, що авторка щоразу вдається до різних типів критичного аналізу та нових методів.

Попри те що нові підходи й напрямки досліджень утверджуються в грузинській компаративістиці вже наприкінці ХХ ст., справжній сплеск припадає на 2010—2020-ті роки. Зумовлений він діяльністю Грузинської асоціації компаративістів, заснуванням у 2006 р. в Тбіліському університеті кафедри загального літературознавства та компаративістики і створенням Інституту порівняльного літературознавства. Зміни, які відбулися в грузинській компаративістиці впродовж цього часу, можна простежити і в академічних виданнях, і в університетських студіях. Оновлюється парадигма літературної компаративістики, розширюється діапазон порівняльно-типологічних студій, посилюється увага до зіставлення художніх явищ на різних рівнях, у просторових контекстах. Д. Наливайко назвав ці зміни фундаментальними [21]. Як і в українській компаративістиці, особливий інтерес становить порівняльна поетика («серцевиною зіставної компаративістики» назвав її М. Ільницький [5, 124]), зростає інтерес до методологій герменевтики, рецептивної естетики, антропології та особливо — до імагології, концептів Свого й Іншого.

У 2018 р. побачила світ колективна монографія «Імагологія: особливості культурного діалогу (на прикладі постколоніальної грузинської літератури)» [7]. Н. Гапріндашвілі докладно розглядає основні методи досліджень, теоретичні й методологічні засади цієї наукової дисципліни. З обґрунтованих позицій дослідниця простежує різні типи ідентичності, зокрема й гібридної (в умовах колоніальної та постколоніальної реальності, глобалізації як маркера постколоніальної епохи). У контексті імагологічної проблематики (травматичної пам'яті, метафори пам'яті, ментальної несумісності, грузино-абхазького конфлікту), подорожньої, еміграційної літератури М. Мірасашвілі аналізує романи «Гора Мборгалі» Чабуа Амiredжібі, «Авелум» Отара Чіладзе та інші твори новітнього грузинського письменства. Проблема «Свій—Чужий—Інший» досліджена на різному жанровому матеріалі (фікційних та документальних зразках тощо). Напрацьовані стратегії прочитання художніх творів в імагологічному аспекті ставлять під сумнів висновки І. Хассана про те, що сьогодні «ідея національної літератури під загрозою» [30, 431].

Знаковою постаттю в історії грузинської компаративістики є І. Ратіані — теоретик літератури, ініціаторка видання тритомної хрестоматії «Теорія літератури» [28], знавець європейських мов, перекладачка. Вона доклала великих зусиль для виведення грузинської компаративістики із традиційних схем позитивістської фази і мала в цьому неабияку підтримку колективу. Разом із ним (тут варто особливо відзначити І. Модебадзе, яка своїми порівняльними студіями продовжує справу батька — І. Богомолова) І. Ратіані зініціювала низку проблемних міжнародних симпозіумів із

порівняльного літературознавства (наприклад, «Еміграційна література — альтернативний літературний дискурс», 2013), видання наукового збірника «Сджані», який популяризує нові концепції та ідеї.

Кардинально змінився і врізноманітнівся матеріал компаративних досліджень — від грузинського, азербайджанського, російського, болгарського, німецького, литовського, латвійського, французького, турецького, єгипетського до японського, корейського, індійського. Таке широке поле для спостережень приводить до дискусій, полемік, як, наприклад, на черговому міжнародному конгресі Асоціації компаративістів Грузії 2017 р. «Романтизм у літературі», приуроченому до ювілею Н. Бараташвілі.

Завдання низки студій І. Ратіані — крізь призму компаративістики проаналізувати історію грузинської літератури як індивідуальну версію світової; а світове письменство — як систему міжлітературних взаємодій, що формує мистецькі процеси. У різноманітних взаєминах грузинської літератури з іншими формується літературний канон. Авторка розглядає три основні його моделі, які розкривають тенденції епохи: середньовічну, романтичну, пострадянську. І. Ратіані аналізує кожну з урахуванням практики поєднання канонічного «з оригінальними неканонічними тенденціями, з тим, що з'являється на перетині інтертекстуальності та новаторського творення тексту, доцентрово-відцентрового руху думки» [27, 327]. Наприклад, розглянуто жанр грузинського лицарського роману в контексті європейського Середньовіччя; грузинський романтизм і європейські літературні школи; грузинський модернізм як органічну частину модернізму європейського з акцентом на різних стильових моделях.

Неабиякий інтерес викликають імагологічні студії І. Ратіані, зокрема дослідження ідентичності, яку вона розглядає в широкому спектрі — національному, віросповідальному, культурному, мовному тощо. Один із міжнародних компаративних симпозіумів був присвячений цій актуальній в останні роки проблемі, яка викликає посилений інтерес науковців (Н. Гапріндашвілі, М. Міресашвілі, Н. Церетелі, І. Модебадзе). Як теоретик літератури І. Ратіані широко застосовує інтертекстуальні підходи. За критичного сприйняття здобутків контактології інтертекстуальність відкриває можливості простежити контекст «будь-якого акту текстуральності» [27, 327]. У полі зору дослідниці й актуальні тепер явища транскультурації і транснаціоналізації, поліваріантні форми ідентичності, того, що М. Беллер називає «технологією творення іміджів, шляхів його образорепрезентації в художньому тексті» [3, 377]. Пліуралізм методологій, застосовуваний І. Ратіані при вивченні літератури, помітно розширює предмет пошукової уваги, зберігаючи повсякчас інтерес не до того, що відбувається, а радше до того, як відбувається процес. Дослідниця дотримується певної послідовності компаративного аналізу: «внутріш-

ньодисциплінарної... мультидисциплінарної... плуродисциплінарної» [12, 152—153].

Отже, у грузинській компаративістиці початок ХХІ ст. — це активний, якісно новий етап, що ґрунтується на потужній традиції грузинського літературознавства і світовому досвіді.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баканідзе О.* Грузинсько-українські мистецькі взаємини / Пер. О. Мушкудіані. Київ: Дніпро, 1984. 22 с.
2. *Баснетт С.* Роздуми над літературною компаративістикою ХХІ століття // Захід-Схід: основні тенденції розвитку сучасного порівняльного літературознавства. Антологія / Наук. проект Л. Грицик. Донецьк: Ландон ХХІ, 2012. С. 13—20.
3. *Беллер М.* Сприйняття, образ, імагологія // Літературна компаративістика. Вип. 4. Ч. II. Київ: Стилос, 2011. С. 376—381.
4. *Блоус П.* Історія української літератури ХІ—ХVIII ст. Київ: Академія, 2009. 424 с.
5. *Будний В., Льницький М.* Порівняльне літературознавство. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 430 с.
6. *Гапріндашвілі Н.* «Витязь у тигровій шкурі» і білоруський літературний світ. Тбілісі: ТДУ, 2001. 68 с. (грузин. мовою)
7. *Гапріндашвілі Н., Мірсаїшвілі М., Церетелі Н.* Імагологія: особливості культурного діалогу (на прикладі постколоніальної грузинської літератури). Тбілісі: Мерідіані, 2018. 308 с. (грузин. мовою)
8. *Гапріндашвілі Н.* Теоретичні основи порівняльного літературознавства. Тбілісі: Мерідіані, 2010. 318 с. (грузин. мовою)
9. *Гнатюк О.* Між літературою і політикою. Есеї та інтермедії. Київ: Дух і Літера, 2012. 368 с.
10. *Грицик Л.* Українська компаративістика: концептуальні проєкції. Донецьк: Юго-Восток, 2010. 298 с.
11. *Дзюба І.* З криниці літ: У 3 т. Т. 2. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. 946 с.
12. *Зепетнек С. Т.* Нова компаративістика як теорія і метод // Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія. Київ: Києво-Могилянська академія, 2009. С. 147—177.
13. *Кванталіані Г.* Творчість О. Гончара в контексті грузинсько-українських літературних взаємин. Автореферат дис. ... канд. філол. наук. Тбілісі: ТДУ, 2005. 42 с. (грузин. мовою)
14. *Кайтінгер Д.* Інтертекстуальність // Енциклопедія постмодернізму. Київ: Основи, 2003. С. 171—172.
15. *Ковалів Ю.* Літературознавча енциклопедія: У 2 т. Т. 1. Київ: Академія, 2007. 607 с.
16. *Конрад Н.* Избранные труды. Литература и театр. Москва: Наука, 1978. 462 с.
17. *Корогодський Р.* Брама світла шістдесятництва. Львів: УКУ, 2009. 656 с.
18. *Мchedладзе І.* Пострадянські грузинський та український дискурси в контексті постколоніалізму. Автореферат дис. ... доктора філології (PhD). Тбілісі, 2019. 72 с. (грузин. мовою)
19. *Надутая Т., Литина В.* Проблематика и поэтика творчества Эми Тан в аспекте литературной имагологии. Днепропетровск: Инновация, 2015. 160 с.
20. *Наливайко Д.* Сучасне порівняльне літературознавство як третій етап наукової компаративістики // Методології сучасної літературної компаративістики / За ред. Г. М. Сиваченко. Київ, 2020. С. 7—26. URL: http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/metodologii_17.02.2021.pdf
21. *Наливайко Д.* Теорія літератури і компаративістика. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. 348 с.
22. *Насквідашвілі Н.* Творчість П. Тичини в контексті грузинсько-українських літературно-культурних взаємин. Автореферат дис. ... доктора філології (PhD). Тбілісі, 2006. 42 с. (грузин. мовою)
23. *Нуцубидзе Ш.* Руставели и Восточный Ренессанс. Тбилиси: Заря Востока, 1947. 387 с.

24. *Нуцубідзе Ш.* Руставелі і грузинський Ренесанс // *Нуцубідзе Ш.* Вибрані праці: У 4 т. Т. 4. Тбілісі: Мецнієреба, 1976. С. 347—373. (грузин. мовою)
25. *Орловская Н.* Очерки по вопросам литературных связей. Тбилиси: Русский мир, 2013. 513 с.
26. *Путурс І.* Літературна компаративістика Великої Британії // Національні варіанти літературної компаративістики. Київ: СтилоС, 2009. С. 179—239.
27. *Ратіані І.* Грузинська література і світовий літературний процес. Тбілісі: GCLA PRESS, 2018. 327 с. (грузин. мовою)
28. Теорія літератури. Теоретичні школи і концепції ХХ ст. / За ред. І. Ратіані й Т. Доіашвілі. Тбілісі: GCLA PRESS, 2008. 362 с. (грузин. мовою)
29. *Филина М.* «Фарис» Адама Мицкевича и «Мерани» Николоза Бараташвили — поэтический диалог // Романтизм у літературі. Ч. 1. Тбілісі: ТДУ; «Університетіс гамомцеґлоба», 2017. С. 112—128. (грузин. мовою)
30. *Хассан І.* Janglican: національні літератури в добу глобалізації // Літературна компаративістика. Вип. 4. Ч. II. Київ: СтилоС, 2011. С. 431—444.
31. *Хведелідзе Р.* Модерністська новела в грузинській і українській літературах. Тбілісі: Універсалі, 2006. 404 с. (грузин. мовою)
32. *Хинтибідзе Э.* Грузинско-византийские литературные взаимоотношения. Тбилиси: ТГУ, 1989. 354 с.
33. *Хихадзе Л.* Из истории восприятия русской литературы в Грузии. Тбилиси: ТГУ, 1978. 239 с.
34. *Чхаидзе Е.* Политика и исследование русско-грузинских литературных связей в Грузии: с советского периода по постсоветский // Toronto Slavic Quarterly. Academic Electronic Journal in Slavic Studies. № 53. Summer 2015. P. 92—112. URL: http://sites.utoronto.ca/tsq/53/tsq_53_chkhaidze.pdf
35. *Чхатарашвілі С.* Шістдесятники і Грузія. Автореф. дис. ... докт. філології (PhD). Тбілісі: ТДУ, 2014. 62 с. (грузин. мовою)
36. *Kasperski E.* Metody i metodologia (metodologia ogólna, nauki humanistyczne, wiedza o literaturze). Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2017. 468 s.
37. *Ratiani I.* Teaching Comparative Literature In Soviet And Post-Soviet Georgian Universities // Revista Brasileira de Literatura Comparada. N. 30, 2017. P. 61—68. URL: <https://revista.abralic.org.br/index.php/revista/article/view/363/497>

Отримано 26 жовтня 2020 р.

REFERENCES

1. Bakanidze, O. (1984). *Hruzynsko-ukrainski mystetski vzaiemyny*. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian]
2. Basnett, S. (2012). Rozdumy nad literaturnoiu komparatyvistykoiu XXI stolittia. In Hrytsyk, L. (Ed.). *Zakbid-Skbid: osnovni tendentsii rozvytku suchasnoho porivnialnoho literaturoznavstva. Antolohiia* (pp. 13-20). Donetsk: Landon XXI. [in Ukrainian].
3. Beller, M. (2011). Spryiniattia, obraz, imaholohiia. *Literaturna komparatyvistyka 4, II*, 376-381. Kyiv: Stylos. [in Ukrainian]
4. Bilous, P. (2009). *Istoriia ukrainskoi literatury XI-XVIII st.* Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian]
5. Budnyi, V., & Ilnytskyi, M. (2008). *Porivnialne literaturoznavstvo*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. [in Ukrainian]
6. Haprindashvili, N. (2001). *“Vytiiaz u tyhrovii sbkuri” i biloruskyi literaturnyi svit*. Tbilisi: TDU. [in Georgian]
7. Haprindashvili, N., Miresashvili M., & Tsereteli N. (2018). *Imaholohiia: osoblyvosti kulturnoho dialobu (na prykladi postkolonialnoi hruzynskoi literatury)*. Tbilisi: Meridiani. [in Georgian]
8. Haprindashvili, N. (2010). *Teoretychni osnovy porivnialnoho literaturoznavstva*. Tbilisi: Meridiani. [in Georgian]
9. Hnatiuk, O. (2012). *Mizh literaturoiu i politykoiu. Esei ta intermedii*. Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian]

10. Hrytsyk, L. (2010). *Ukrainska komparatyvistyka: kontseptualni proektsii*. Donetsk: Yuhovostok. [in Ukrainian]
11. Dziuba, I. (2006). *Z krymytsi lit.* (Vol. 1-3; Vol. 2). Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. [in Ukrainian]
12. Zepetnek, S. T. (2009). Nova komparatyvistyka yak teoriia i metod. *Suchasna literaturna komparatyvistyka: stratehii i metody*. *Antolohiia*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. [in Ukrainian]
13. Kvantaliani, H. (2005). *Tvorchist O. Honchana v konteksti hruzynsko-ukrainskykh literaturnykh vziaimyn.* (Extended abstract of doctor's thesis). Tbilisi: TDU. [in Georgian]
14. Klitinher, D. (2003). Intertekstualnist. *Entsyklopediia postmodernizmu* (pp. 171-172). Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian]
15. Kovaliv, Yu. (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia*. (Vol. 1-2; Vol. 1). Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian]
16. Konrad, N. (1978). *Izbrannyye trudy. Literatura i teatr*. Moscow: Nauka. [in Russian]
17. Korohodskiy, R. (2009). *Brama svitla shistdesiatnystvva*. Lviv: UKU. [in Ukrainian]
18. Mchedeladze, I. (2019). *Postradianski hruzynskiyi ta ukrainskyyi dyskursy v konteksti postkolonializmu*. (Extended abstract of doctor's thesis, PhD). Tbilisi. [in Georgian]
19. Nadutaia, T., & Lipina, V. (2015). Problematika i poetika tvorchestva Emi Tan v aspekte literaturnoi imagologii. Dnipropetrovsk: Innovaciia. [in Russian]
20. Nalyvaiko, D. (2020). Suchasne porivnialne literaturoznavstvo yak tretii etap naukovoi komparatyvistyky. In Syvachenko, H. M. (Ed.). *Metodolohii suchasnoi literaturnoi komparatyvistyky* (pp. 7-26). Kyiv. http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/metodologii_17.02.2021.pdf [in Ukrainian]
21. Nalyvaiko, D. (2006). *Teoriia literatury i komparatyvistyka*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. [in Ukrainian]
22. Naskidashvili, N. (2006). *Tvorchist P. Tychyny v konteksti hruzynsko-ukrainskykh literaturno-kulturnykh vziaimyn.* (Extended abstract of doctor's thesis, PhD). Tbilisi: TDU. [in Georgian]
23. Nutsubidze, Sh. (1947). *Rustaveli i Vostochnyyi Renesans*. Tbilisi: Zaria Vostoka. [in Russian]
24. Nutsubidze, Sh. (1976). *Rustaveli i hruzynskyyi Renesans*. In Nutsubidze, Sh. *Vybr. pratsi* (Vol. 1-4; Vol. 4; pp. 347-373). Tbilisi: Metsniereba. [in Georgian]
25. Orlovskaya, N. (2013). *Ocherki po voprosam literaturnykh svyazi*. Tbilisi: Russkii mir. [in Russian]
26. Pupurs, I. (2009). Literaturna komparatyvistyka Velykobrytanii. In *Natsionalni varianty literaturnoi komparatyvistyky* (pp. 179-239). Kyiv: Stylos. [in Ukrainian]
27. Ratiani, I. (2018). *Hruzynska literatura i svitovyi literaturnyi protses*. Tbilisi: GCLA PRESS. [in Georgian]
28. Ratiani, I., & Doiashvili, T. (Eds.). (2008). *Teoriia literatury. Teoretychni shkoly i kontseptsii XX st.* Tbilisi: GCLA PRESS. [in Georgian]
29. Filina, M. (2017). "Faris" Adama Mitskevicha i "Merani" Nikoloza Baratashvili — poeticheskii dialog. *Romantyzm u literaturi, 1*, 112-128. [in Georgian]
30. Khassan, I. (2011). Janglican: natsionalni literatury v dobu hlobalizatsii. *Literaturna komparatyvistyka, 4, II*, 431-444. Kyiv: Stylos. [in Ukrainian]
31. Khvedelidze, R. (2006). *Modernistska novela v hruzynskii i ukrainskii literaturakh*. Tbilisi: Universali. [in Georgian]
32. Hintibidze, E. (1989). *Gruzynsko-vizantiiskie literaturnye vzaimootnosheniia*. Tbilisi: TGU. [in Russian]
33. Hihadze, L. (1978). *Iz istorii vospriiatiia russkoi literatury v Gruzii*. Tbilisi: TGU. [in Russian]
34. Chhaidze, E. (2015). Politika i issledovanie russko-gruzynskikh literaturnykh svyazi v Gruzii: s sovetskogo perioda po postsovetskii. *Toronto Slavic Quarterly. Academic Electronic Journal in Slavic Studies, 53*, 92-112. http://sites.utoronto.ca/tsq/53/tsq_53_chkhaidze.pdf [in Russian]
35. Chkhatarashvili, S. (2014). *Shistdesiatnyky i Hruziia*. (Extended abstract of doctor's thesis, PhD). Tbilisi: TDU. [in Georgian]

36. Kasperski, E. (2017). *Metody i metodologia (metodologia ogólna, nauki humanistyczne wiedza o literaturze)*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. [in Polish]
37. Ratiani, I. (2017). Teaching Comparative Literature In Soviet And Post-Soviet Georgian Universities. *Revista Brasileira de Literatura Comparada*, 30, 61-68. <https://revista.abralic.org.br/index.php/revista/article/view/363/497>

Received 25 May 2020

Liudmyla HRYTSYK, doctor of philology, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska st., Kyiv 01033

e-mail: grytskyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4802-7937>

Ivane MCHEDELADZE, doctor of philology

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
1 Chavchavadze ave., Tbilisi 0179, Georgia

e-mail: ivane.mchedeladze@tsu.ge

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5001-2216>

MODERN GEORGIAN COMPARATIVE STUDIES: DIRECTIONS OF RESEARCH, MAIN ISSUES

Taking into account the factual material, research methods, and tasks, the authors trace the evolution/changes in Georgian comparative studies. It is notable that typological approaches, along with contact-genetic ones, are now actively used. These changes become firmly established due to the studies of iconic figures and periods, which attract the special attention of the scholars. Eurocentric concepts give place to other ones that have their basis in the study of the national literature and include philosophical, anthropological, psychological, and religious factors in the field of research. A lot of attention has been given to the principles of selecting literary texts for translation.

The field of Georgian comparative studies has been remarkably changed/updated in the late 20th — early 21st centuries. Along with historians of literature, the theorists, critics, translators, and specialists in European and Oriental languages have been involved, which affected the level of comparative studies. Among the raised issues are reception, imagology, typology of anti-colonial narratives, genre transformations, postmodern discourse, etc. The character of Georgian-Ukrainian comparative studies changed drastically: it is obvious in the approaches/assessments of literary translation and in all connecting issues in general. Comparative studies came as close as possible to the theory of literature, which let the researchers (R. Khvedelidze, N. Naskidashvili, S. Chkhatarashvili, I. Mchedeladze) update the methodology and intensify their work on the different levels of research, regardless of the presence/absence of contexts.

The present surge in Georgian comparative studies started in the 2010s. It is connected to the organization of effective specialized research centers. Of great interest are the comparative studies aiming to show the history of Georgian literature as an individual version of the world literature (I. Ratiani), to identify the features of the Georgian literary canon based on the three main literary models (Middle Ages, Romanticism, post-Soviet), with a focus on the combination of 'canonical' and 'non-canonical' in innovative writing.

Keywords: Georgian comparative literary studies, contactology, typology, forms of reception, Ukrainian studies.